

HRVATSKI DRŽAVNI ARHIV
Marulićev trg 21, 10000 Zagreb, Hrvatska

SUMARNI INVENTAR

**CARSKO KRALJEVSKO
MINISTARSTVO BOGOŠTOVLJA I NASTAVE**

Hrvatsko-slavonski spisi

(K. k. Ministerium des Kultus und Unterrichts)

1848-1861

Broj fonda: HR-HDA-71

Izradio: Krešimir Čvrljak

Zagreb 1987.

SADRŽAJ

UVOD.....	2
1. Povijesni okvir razdoblja 1848-1861	2
2. Središnji organi uprave u krunovinama Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1861.....	5
3. Carsko-kraljevsko ministarstvo bogoštovlja i nastave.....	7
4. Opis obrade, registraturnog sustava i rada kancelarije c. k. Ministarstva bogoštovlja i nastave.....	12
5. Prijenos građe fonda iz Beča u Budimpeštu i prispijeće u Zagreb.....	17
6. Zaključak.....	18
INVENTARNI POPIS.....	19
PRIRUČNA LITERATURA	33

UVOD
U SUMARNI INVENTAR FONDA
MINISTARSTVO BOGOŠTOVLJA I NASTAVE

1. Povijesni okvir razdoblja 1848-1861

Počeci moderne evropske države sežu u prvu polovicu 16.stoljeća , „kad se u Podunavlju polažu temelji moderne, činovničke države. Od 1527. dalje nastaju organi centralne uprave, prvo za takozvane nasljedne zemlje, a na bazi plaćanja činovništva novcem umjesto feudima, odvajanje finansijskih poslova od političkih i sudskih, te kolegijalne organizacije nadležtva. Tajno i Dvorsko vijeće, Dvorska kancelarija i Komora, te Ratno vijeće bijahu skromni počeci tog procesa“.¹

Tri najvažnije oblasti dinastičke i monarhijske vladavine majke M. Terezije, a zatim sina Josipa II bile su : Kraljevska ugarska dvorska kancelarija, Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće i Kraljevska ugarska komora. Te su oblasti u upravnom smislu opsezale čitavo tlo Monarhije, pa tako i Hrvatske i Slavonije.

U austro-ugarskoj državnoj tvorevini državnim poslovima čvrsto ravna car, zajedno s Državnim (centralnim) saborom (Reichrath), a zemaljskim (krunovinskim) poslovima car, odnosno kralj preko zemaljskih sabora (Landtag). Konstituiran od Gornjeg i Donjeg doma, Državni se sabor redovno sastaje u Beču, jer je Beč u Monarhiji bio sjedište državne (centralne) vlade.

Poslove uprave civilnom Hrvatskom i Slavonijom vodio je od vladara imenovani ban, koji je podjedno predsjedao hrvatskom saboru i Banskome stolu, inače izravno odgovoran vladaru odnosno Kr. ugarskoj kancelariji, a kasnije Kr. ugarskom namjesničkom vijeću, kojega je bio član.

Čitav niz teritorijalnih i upravnih promjena u razdoblju dinastičke vladavine Marije Terezije i sina joj Josipa II ostavio je duboka traga na političkim prilikama već u počecima neoapsolutističke modernizacije državne uprave.

Institucionalna jednoobraznost koja bi zajamčila državno i privredno jedinstvenu Carevinu, počiva na dnu zamisli o podizanju i modernizaciji Monarhije kao tadašnje velesile uz Njemačku i Italiju. Sve je pak bilo zamišljeno na osnovi srednjovjekovnoj monarhijskog da „je vladar imao biti isključivi nosilac državne moći i brinuti se za dobro svojih podanika“.²

Apsolutističko-integracijskom procesu, u sklopu politike ujednačavanja posredstvom središnjih oblasti stajali su na putu staleži kao nosioci vlasti, a za njima gospoštije. Prve je valjalo pretvoriti u upravna tijela, a druge u lokalne upravne jedinice državne vlasti. U provedbi te zamisli „samo vojska, policija i birokracija mogle su biti pouzdan oslon

---

¹ HAUPTMANN, Ferdo, „Jugoslavensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati“, GLASNIK arhiva i Društva arhivista Bosne i Hercegovine, 1/1961, Sarajevo, str.31

² Mirjana GROSS, Počeci moderne Hrvatske, Globus, Zagreb, 1985., str. 11.

apsolutističkom režimu“.³ Provedba te zamisli odvijala se naime u sklopu provedbe propisa o uređenju službenih odnosa nižih upravnih organa prema višima.

Uklještit i upregnuti krunovine Hrvatsku i Slavoniju u kola svog dinastičko-apsolutističkog vladanja Bečkom je središtu bio jedan od najprećih poslova kasnih ' 40-tih godina. Sigurnu realizaciju tog, za Monarhiju presudnog programa, Beć je vidio u oktroiranom ustavu kojim bi krunovine Hrvatska i Slavonije, zajedno s Primorjem i Rijekom, zadržale svoje posebne uredbe u potpunoj nezavisnosti od kraljevine Ugarske.

Podban Mirko Lentulaj već je 22.kolovoza 1848.godine primio strogi nalog bana Josipa Jelaćića da proglasi ustav. Međutim, do proglasa dolazi istom 4.ožujka 1849.⁴ Novi je ustav nazvan oktroiranim jer je djelo Schwarzenbergova ministarstva, bez sudjelovanja parlamenta. Umjesto očekivane sankcije hrvatskih saborskih zaključaka od lipnja 1848., Hrvate se u Oktroju lažno uvjerava kako je konaćno ostvorena ravnopravnost naroda i zagarantirane posebne institucije Hrvatske i Slavonije u okviru jedinstvenog Ustava.

Brzo se ispostavilo da je oktroirani ustav forma pod kojem će se pripremiti uvjeti za apsolutizam, kao i to da je usklađivanje načela Hrvatskog sabora 1848. i Oktroja bilo nemoguće.

Oktroju se protivila, između ostalih, i liberalna struja narodnjaka, koje se organizirala potkraj studenog 1848, No, jaćanje apsolutistićkog kursa slabi rad Narodne stranke.

Objavom oktroiranog ustava pogođene su bile sve strukture u svim pokrajinama Monarhije. Otpor su pružili bivši feudanci kojima su načela oktroiranog ustava bila „prevratnićka“, a federalistima i liberalima je to bio put u apsolutizam. Razlog pak obećavanja ravnopravnosti naroda i priznavanje prava na ćuvanje i jaćanje narodnosti i narodnog jezika treba traćiti u nemogućnosti otvorenijeg suprotstavljanja snaćnim nacionalnim pokretima 1848.godine.

Hrvatske su zemlje u ustavno razdoblje ušle razjedinjene, premda im je, izuzev Istre, bilo priznato zakonsko pravo na ujedinenje. Međusobno odvojene, one su svaka za se, po svom teritorijalnom prostranstvu i broju stanovnika bile odviše slabe da prokrće put slobodnijem razvoju svoga naroda. U Hrvatskoj i Slavoniji bila su samo tri grada s preko 10 000 stanovnika: Zagreb, Osijek i Rijeka. Banska Hrvatska nalazila se (kao i Slavonija) u razmjerno najpovoljnijem poloćaju. Ona se, pored toga, mogla osloniti na svoje historijsko pravo, kojemu kontinuitet nije bio stoljećima prekidan. Što se pak Vojne krajine (Granice) tiće, ministar Bach je stalno isticao kako Krajina mora ostati vojnićka institucija. Osnovna poluga napretka imali su biti slobodni kraljevski gradovi. Vojna je krajina nerazdruživ dio Trojedne kraljevine.

Apsolutizam

Prestankom vaćenja Oktroiranog ustava otpoćeo je ćisti Bachov apsolutizam. Za cijelu Monarhiju na snagu stupa „novi organizacioni statut“⁵, koji je ćekao svoj ćas u ladici Monarhova kabineta.

---

³ Isto, str. 12.

⁴ Tada je naime u Zemaljsko-zakonskom i vladinom listu za krunovinu Hćrvatsku i Slavoniu, komad I, br.1 objavljen Carski patent u svrhu reforme uprave.

⁵ Oesterreichisches Staatswörterbuch (Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes, III. Band, Wien, Alfred Hölder-Verlag, 1907., str. 266.)

Apsolutizam novog tipa temeljito se razlikovao od ranijih, staro režimskih oblika. Zbog toga se najnovija historiografija i priklonila nazivu „neoapsolutizam“. ⁶ No, u konstrukciji birokratsko-apsolutističkog centralizma, u cilju osiguranja posvudnog nadzora od strane bečkog središta, Bach kao provoditelj odluka, a ne kao tvorac apsolutizma, poslužio se francuskim upravnim modelom. U tom smislu je ministar Bach, po mišljenju povjesničarke M. Gross, „negativni simbol neoapsolutističke vladavine“.⁷

Glavni predstavnici trećega po redu austrijskog apsolutizma u posljednjih stotinu godina (prvi je bio cara Josipa II 1780-1790, drugi Franje I 1815-1825) bili su ministri Aleksandar Bach (za unutarnje poslove), Antun Schmerling (za pravosuđe) i grof Leo Thun (za bogoštovlje i nastavu). Najizrazitijim se u svojim nastupima pokazao Bach, po kojemu je ne samo cijeli sistem dobio ime, nego se i sva zlovolja što ju je apsolutizam izazvao po svim habsburškim zemljama, sručila i koncentrirala u njegovoj osobi. Ban Jelačić ostao je pored svega toga na čelu zemlje, ali je Banska vlada prešla u C. kr. Namjesništvo pod kojim se, uz mnoge druge javno-upravne djelatnosti, našlo i Ministarstvo bogoštovlja i nastave.

Onemogućiti ministarskom vijeću da vlada zajedno s njim, bio je caru najpreči posao u provedbi svoje centralističke vladavine i stvaranja novog tipa apsolutizma. Jasna careva namisao očitovale se i u preimenovanju „ministarstvenih“ institucija u „Vrhovnu policijsku oblast“ i „Vojnu administraciju“.⁸ Koliko god je dakle caru smetalo Bachovo ministarstvo, toliko mu je odgovarao Bach kao „simbol krutog, tlačiteljskog i germanizacijskog apsolutizma“.⁹

Usljedilo je i odvajanje hrvatske Crkve od ugarske. Naime, nastojanjem bana Jelačića, a ponešto i zaslugom ministra Thuna, te na prijedlog bečke vlade, papa Pio IX podigao je zagrebačku biskupiju na nadbiskupiju i njoj kao sufragane podredio senjskog, križevačkog (unijatskog) i djakovačkog biskupa. Sve je to bilo odlučeno 11. prosinca 1852. godine. Bez tog značajnog događaja ne da se ni zamisliti ono što se sve dogodilo od šezdesetih godina naovamo u hrvatskom narodu ne samo na političkom, nego i na kulturnom polju. Napokon valja istaći i to da se sada Hrvatska u upravi, sudstvu i školstvu trajno oslobodila ugarskog vrhovništva. Nova je apsolutistička uprava počela funkcionirati tek potkraj 1854. godine.

Uza sve nevolje što ih je sa sobom donio Hrvatskoj, Bachov je apsolutizam urodio za Hrvatsku i nekim dobrim plodovima: proveo je potpuno ukinuće kmetstva, uredio katastar, gruntovnicu, Banski stol i uveo građanski i kazneni zakon s novim postupkom. Sličnim plodovima, po B.Šuleku, urodio je i Okrtoj koje je sa sobom donio ukidanje feudalnih ustanova kao i modernizaciju uprave i sudstva.¹⁰ Ne bi trebalo s uma smetnuti ni to da se s gledišta razvoja modernog života na bilo kojem javnom polju, znači razvoja uopće, 1848. godina uzima kao nastupna godina novog doba.

Porazom i slomom Austrije na talijanskom bojištu 1859. (Solferino), odzvonilo je Bachovu apsolutizmu, čijeg pada ban Jelačić nije doživio, budući da je nešto prije umro pomračena

---

⁶ Po mišljenju M.Gross, „nije karakterističan (tj. neoapsolutizam-op. aut.) samo za Habsburšku monarhiju. Postojao je i u Pruskoj u pseudoustavnom obliku, u Francuskoj Napoleona III u ruhu plebiscitarnosti“ (M.Gross, isto, str. 12.)

⁷ Isto, str. 21.

⁸ Isto, str. 20.

⁹ Isto, str. 68.

¹⁰ Bogoslav ŠULEK, Hrvatski ustav ili konstitucija 1882., Zagreb, 1883., str. 167.

uma. Koliko god, međutim, taj poraz bio težak za Monarhiju, ipak ga se ne može uzeti za izoliran i jedini uzrok skorog sloma apsolutizma. Daleko je historijski ispravnije uzeti taj poraz za logičnu posljedicu i ishod općeg stanja u Monarhiji, uzrokovanog ogromnim državnim dugovima, koji su opet očigledna i nužna posljedica guste administrativne mreže kako u vertikalnoj tako i horizontalnoj hijerarhiji (od kotara i ministarstva do velikog broja krunovina).

Padom Bachova apsolutizma Hrvatskoj je, kao i Ugarskoj, iste godine ponovno vraćen ustav, a u javnom životu njemački je jezik zamijenjen hrvatskim, koji k tome postaje i službenim jezikom. No, valja istaći da je ta promjena ostala ograničena na tzv. Provincijal, tj. onaj dio hrvatskih zemalja koje se nalazio pod banovom upravom. Vojna krajina zadržala je svoje uređenje u biti nepromijenjenim, premda je osnovni vojno-krajiški zakon od 7. svibnja 1850. opet u načelu utvrdio pripadnost Krajine Hrvatskoj.

Hrvatskoj i Slavoniji je Listopadskom diplomom tek djelomično vraćen ustav, ukoliko „je Hrvatski sabor bio ovlašten na osnovu te Diplome da donosi zakonske propise samo u onim predmetima, koji nisu bili u nadležnosti Državnog vijeća (centralni parlament za sve zemlje Monarhije)“.¹¹ U sklopu reorganizacije nove centralne vlade, nadležnost ministarstava pripala je Kraljevskoj ugarskoj dvorskoj kancelariji za područje Mađarske. Kancelari Dvora, kao i državni ministar, članovi su ministarskog vijeća. Hrvatsko-slavonski odsjek Državnog ministarstva bio je 5.XII.1860.godine izdvojen iz Državnog ministarstva i postavljen kao zasebna ustanova: Privremeni dvorski dikasterij.

Već u kraljevu otpisu od 8. studenog 1861., sve je upućivalo na to da će se privremeni dvorski dikasterij uskoro definitivno pretvoriti u Kraljevsku hrvatsko-slavonsku dvorsku kancelariju.¹² Time su krunovine Hrvatska i Slavonija dobile za poslove političke uprave, pravosuđa, te bogoštovlja i nastave svoje posebno ministarstvo nazvano najprije imenom dvorskog dikasterija, a zatim dvorskom kancelarijom.¹³

2. Središnji organi uprave u krunovinama Hrvatskoj i Slavoniji 1848-1861

Nakon 1848., kroz trinaest godina smijenile su se tri upravne institucije u Hrvatskoj i Slavoniji: Bansko vijeće, Banska vlada i C. kr. Namjesništvo. Dvije su barem činjenice, ako ne uvjetovale, a onda sigurno ubrzale odluku da se pristupi osnivanju „domaće“ vlade u Hrvatskoj: što je Mađarska dobila svoju nacionalnu vladu, a Hrvatska nije i što je time iskrsla opasnost da mađarska vlada iskoristi složenu i nesređenu situaciju u Hrvatskoj, te preuzme upravu i na tlu združene kraljevine, što bi se protivilo temeljnom zahtjevu nacije o narodnoj nezavisnosti od 25.III.1848. godine.

a) Bansko vijeće (1848-1850)

Prekidom realne unije između Hrvatske i Ugarske dolazi do osnutka Banskog vijeća i njegova preuzimanja zadaće samostalne vlade. Rijetko se kad nazivlje i Banski savjet. Značajno je u svemu bilo to da nije dobilo naziv Ministarstvo. Vijeće je bilo bansko upravo i jednostavno zato jer mu je na čelu, kao zemaljski poglavar, stajao ban.

---

¹¹ Ivan BEUC, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj 1527-1945., Zagreb, 1985., str. 270.

¹² Milan SMREKAR, Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, nakl. Ivana Granitza, Zagreb, 1899., str. 25.

¹³ Isto, str. 26.

Dan osnivanja se točno ne zna, no sigurno je da je Vijeće postojalo potkraj travnja 1848. godine. Strukturirano je u skladu s četrdesetosmaškim državotvornim koncepcijama o federativnom uređenju slobodne, nerazdjeljive, ustavne i nasljedne Monarhije (Erbmonarchie). Kralj ga je međutim priznao početkom prosinca 1848. godine. Uprava Vijeća padala je u izuzetno teško vrijeme, ne toliko teško jer je bilo ratno, koliko zbog toga što je Vijeće u upravnom pogledu pokrivalo vrlo heterogeno područje: kajkavsku Hrvatsku, Hrvatsko primorje, Slavoniju i Međimurje. Uprava se nije mogla odvijati prema normama moderne uprave, koliko je preuzelo neprikladnu feudalnu upravnu strukturu. Ne smijemo zaboraviti ni to da se Jelačić oslanjao na konzervativno plemstvo. Nije Bansko vijeće moglo ostati imuno na suprotne interese plemića i liberala.

Važno je pripomenuti da je 22.VI.- 29. VI. 1848. godine bio prekid rada Banskog vijeća, kad je naime ono radilo samo kao administrativni aparat upravljajućeg i po Saboru opunomoćenog odbora. Ono je, osim toga, predstavljalo provizorij dok se kralj i Sabor nisu sporazumjeli oko buduće vlade. Za banova izbivanja vršilo je funkciju direktorija. Poznato je bilo Jelačićevo inzistiranje na tome kako Vijeće nije državna nego banska vlada. U svojoj organizacijskoj strukturi imalo je prosvjetni, bojni i financijski odsjek.

Bansko je vijeće kao autonomna vlada, u suprotnosti s Oktrojem, Bečkom središtu bilo glavni trn u oku. Jedan dio krivice što se bečko središte nametnulo svojim, hrvatskoj autonomiji inače suprotnim interesima, pisac brošurice 'Godina 1850. u Hrvatskoj i Slavoniji' (Zagreb 1851) najvjerojatnije Ljudevit Vukotinović, prebacuje i na same Hrvate koji su spasili Austriju u nadi da će se ona pretvoriti u savez ravnopravnih naroda, te da će se i hrvatska autonomija uskladiti s cjelokupnošću Austrije.

Oduzimanjem financijske ingerencije Bansom vijeću otpočinju pripreme za novu upravu. U samom tekstu oktroiranog ustava jasno i izrijekom stoji naredba o podvrgavanju Hrvatske i Slavonije jednoobraznoj upravi za cijelu Monarhiju, a to znači organizaciji financija i političke uprave u Hrvatskoj na temelju jednoobraznog modela za cijelu Monarhiju. Sve to izaziva novi val ogorčenja među narodnjacima. Prvi je naravno na udaru bio Jelačić „koji je prisiljavanjem Banskog vijeća da proglasi Oktroj olakšao uništenje hrvatske autonomije i pokleknuo pred apsolutizmom“.¹⁴ To je vrijeme kad pritisak iz Beča postaje sve jači i kad najzad (1850) dolazi do raspuštanja Banske vlade. Naime, proglašenjem Oktroja bečkom je središtu bio slobodan i otvoren put da pristupi pripremanjima za likvidaciju „domaće vlade“, čime ujedno počinje tamniti Jelačićev sjaj i kult. Do stvarnog raspuštanja dolazi do 17. lipnja 1850.

b) Banska vlada (1850-1854)

Raspuštanje Banskog vijeća naredbom od 17. lipnja 1850. godine na hrvatsko-slavonsku upravno-političku pozornicu stupa Banska vlada s kojom je započela i djelatnost šest županija. Te županije, izuzev naziva, ništa zajedničkog nisu imale s feudalnim municipalnim županijama. Banska vlada uistinu je bila banska ukoliko je poslovala pod banovim predsjedanjem i upravljanjem. Hijerarhija upravnih instanci išla je slijedećim redom: Banska vlada, županije, podžupanije, općine. Banska je vlada doduše zadržala tradicionalno ime, ali je postala obično namjesništvo, puka transmisija, izvršna vlast Ministarstva unutrašnjih poslova te, prema određenim poslovima, i drugih ministarstva.

---

¹⁴ M.Gross, isto, str. 79.

Godine 1854. Banska je vlada banovom naredbom pretvorena u C. kr. Namjesništvo (K.K.Statthaltereii) sa Jelačićem na čelu. Pod njim su bila politička i redarstvena uprava, bogoštovlje i nastava, poljodjelstvo, obrt, trgovina i neki poslovi državnog graditeljstva.

c) Carsko-kraljevsko Namjesništvo (1854-1861)

Na području svake krunovine upravo vlast predstavljalo je Namjesništvo, odnosno namjesnik sa svojim uredom koji je, zajedno s Namjesništvom, bio podređen vladi u Beču. Kraljevina Hrvatska i Slavonija sačinjavale su jedinstveno upravo područje C. kr. Namjesništva u Zagrebu.

Namjesništvo je bilo vrhovna upravna vlast u krunovini (Kronland) za one poslove koji su mu pripadali u nadležnost: politička i redarstvena uprava općenito, poslovi koji su se odnosili na bogoštovlje i nastavu, trgovinu, obrt i poljodjelstvo. Ono je ujedno predstavljalo najvišu oblast za zaklade. U oblasti bogoštovlja ono je u sporazumu s ordinarijatom podjeljivalo župe, patronate carskih i vjerskih fondova, reguliralo župničke i kapelanske kongrue, doznačivalo samostanima prosjačkih redova milostinjske kvote, rješavalo ženicama žalbe radi uskrate prava na sklapanje brakova, te davalo oproste od ženidbenih smetnji pod određenim uvjetima. U oblasti nastave Namjesništvo je vršilo nadzor nad svim civilnim nastavnim i odgojnim ustanovama. Uprava Namjesništva temeljito se razlikovala od uprave Banske vlade, uz ostalo, i znatno povećanim brojem službenika (84). Namjesništvo je počelo radom 29. svibnja 1854. godine s uredovanjem na hrvatskom jeziku.

Namjesništvo se međutim nije više moglo održati jednostavno s razloga svoje doskorašnje centralističke i apsolutističke strukturiranosti. Sve je naime bilo obavijeno onim „neustavnim mrakom“ koji se sve do 20. listopada slegao bio na domovinu. To je naime dan proglašenja takozvane Listopadske diplome „kojom je sada vladajući kralj ukinuo za uvijek samovlast u svojoj monarkiji, te povratio nam i Ugarskoj (izim vojničke Krajine) prvašnji ustav, osim poslova tičućih se svekolike monarkije, koji bi se imali razpravljati u carevinskom vieću (Reichrath), koje je bilo ustrojeno prema oktroiranom ustavu od 26. veljače godine 1861.“¹⁵ Zbog toga to Namjesništvo prestaje radom i na njegovo mjesto dolazi novoformirana državno-upravna tvorevina: Kraljevsko namjesničko vijeće Kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije (instalirano 4.IV.1861.), po uzoru na Kraljevsko ugarsko namjesničko vijeće. Novoformirano Vijeće imalo je svoje sjedište također u Zagrebu.

3. Carsko-kraljevsko ministarstvo bogoštovlja i nastave

Ministerijalni sistem javno-upravnog djelovanja podrazumijeva takvu organizaciju vlade, po kojoj „velike, samostalno zasnovane zadaće uprave budu u samostalnih, velikih i uredovnih, samo za tu zadaću opredijeljenih organizmih izvršivane, i to tim načinom, da se jedinstveni element ove organizacije, koji vodi i upravlja razlikost i promjenu pojedinih uredovnih djelatnosti, prikazuje opet kao samostalno tijelo sa posebnim organizmom i posebnim imenom. Ovo tijelo zovemo ministarstvo“¹⁶

Oblasni pak sistem podrazumijeva skup svih onih uredovnih organa kojima je svrha da zakonito i cjelovito izvršuju zadaću ministarstva kao njegovi trajni organi. Iz toga proizlazi da

---

¹⁵ B. Šulek, Isto, str. 65-66.

¹⁶ M. Smrekar, Isto, str. 48.

skup oblasti „istom sačinjava ono tijelo izvršujuće ili upravne vlasti. One su pravi nosioci državne djelatnosti, a velika principija uprave postaju u njihovim rukama pravi upavni čini“.¹⁷

a) Bogoštovlje

Odlučeno je da se poslovi bogoštovlja prenesu s Ministarstva unutrašnjih poslova. Aleksandar Bach je osobno na tome poradio i objedinio ih s poslovima resora nastave. Valja ovdje također istaći da se unutarnja struktura Ministarstva bogoštovlja i nastave nije više do kraja Monarhije bitnije promijenila.

Kako je očigledno, dvojno se ministarstvo već svojim naslovom raspada na dva odsjeka. U prvi spadaju poslovi „koji se tiču zakonom priznatih crkvah i vjerozakonskih društavah“, a u drugi „vrhovna uprava i nadzor svegakolikoga uzgoja (odhranjivanja mladeži) i nastave (obuke), učevnih zavodah (jednom riječi, školstva), znanstvenih i umjetničnih zavodah...“.¹⁸

Na odjel za bogoštovlje i nastavu izrijekom još spadaju: proračuni i računski poslovi koje se odnose na nastavne i nabožne zaklade i zavode, poimence uprava hrvatsko-slavonske vjerozakonske zaklade i krajiške vjerozakonske zaklade, zatim komercijalne i regnikolarne zaklade, gradnja škola i crkava, vršenje patronatskog prava u ime Njegova Veličanstva, vrhovna uprava i nadziranje hrvatskoga zemaljskog glazbenog zavoda, personalia učiteljstva i svećenstva, itd.

Koliko god je Ministarstvo bogoštovlja i nastave vrhovno rukovodilo poslovima bogoštovlja, te utjecalo u imenovanjima crkvenih prelata kao i u reguliranju imovine zakonom priznatih religija, zatim rukovodilo i nadziralo cijelu nastavu i nastavne ustanove, utjecalo na postavljanje članova raznih ispitnih komisija, sveučilišnih nastavnika, imenovalo nastavnike u srednjim školama, odlučivalo u pitanju školskih udžbenika, uza sve to ban, Banska vlada, županije i kotari imali su i služili se raznim ovlastima koje su proizlazile iz njihova prava u nadziranju države u crkvenim, zakladnim, školskim i odgojnim poslovima. Banova moć ili bolje položaj u bogoštovno-nastavnim pitanjima posvema su razvidni iz Thunove značajne 186. ministarske Naredbe (od 24.10.1849).¹⁹ I u članu 3 iste Naredbe jasno se raspoznaje banova primordijalna pozicija i u djelokrugu zemaljske školske oblasti.²⁰ Moguće je najsposlje iz toga donijeti zaključak da su ban i banska vlada u oblastima resora Ministarstvo bogoštovlja i nastave, a i drugih nekih djelatnosti, imali znatno više ovlasti nego li u resorima pravosuđa, financija i vojske.

Vrhovna uprava bogoštovnim, kao i jednostavnim poslovima bila je dakle u nadležnosti Ministarstva bogoštovlja i nastave. S obzirom na upravu bogoštovnim poslovima, drži Ernst Mahrhoffer, političke zemaljsko-kotarske oblasti ustvari valja promatrati kao podoblasti Ministarstva za bogoštovlje i nastavu.²¹ Time se posebice bavi carska Naredba od 26. lipnja 1849. godine.²² U oblast istoga Ministarstva od 12. travnja 1852. godine prelaze i poslovi

---

¹⁷ Isto.

¹⁸ B. Šulek, Isto, str. 154.

¹⁹ U članu 2. Naredbe jasno stoji: „Zemaljska školska oblast sačinjava osiek banske vlade i kao takov podčinjena ne neposredno banu, posredno pako ministarstvu bogoštovlja i nastave“ (Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu, Zagreb, 1850., str.1009).

²⁰ Ta naredba glasi: „Članovi zemaljske školske oblasti službuju kao banovi savjetnici; oni dieluju pod njegovom odgovornošću i zato zavisi od njegova suda odrediti, u kojih slučajevih imaju isti poslove njima doznačene opravljati neposredno i li stopram poslie predbiežnog sbornog viećanja“ (isto).

²¹ Ernst Mahrhoffer, Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, Erster Band, Wien, 1895., s.896.

²² Vidi o tome nešto šire u Oesterreichisches Statswörterbuch, str.264.

katoličke kao i svih drugih Crkava u c. kr. zakonito priznatim udruženjima, posebice što se tiče poslova na rješavanje pismenih molbi oko imenovanja biskupa, samostanskih i titularnih prelata i kanonika, itd.

U samom Ministarstvu brigu oko vođenja crkvenih poslova vode nadbiskupi i biskupi, i to: 12 nadbiskupa i 61 biskup rimokatoličke, 1 nadbiskup i 10 biskupa grčke nesjedinjene Crkve.²³ U tome ih potpomažu njihovi konzistoriji i kaptoli. Njihove dijeceze su tada bile podijeljene u okružne (oblasne) vikarijate ili dekanate, a svi opet u župe i mjesne kapelanije. O duhovnim poslovima evangeličke Crkve brinula su se dva konzistorija: bečki i augsburški, zatim nadkonzistorij u Hermannstadtu. Nadintendanture, seniorati, dekanati i rabinati brinuli su se za bogoštovno-nastavne potrebe ljudi luteranske, židovske i drugih vjeroispovijesti.

Slom sistema nakon Solferina i te kako se reflektirao i na Ministarstvu bogoštovlja i nastave. Namjeravani prijelaz na federalizam, sve jasnije ocrtavanje odvajanja Mađara vodili su i Thunovu slomu, nakon što je kroz više od jednog desetljeća zauzimao centralnu poziciju. Na dan objave Listopadske diplome biva razriješen svoje službe. Administrativni poslovi resora Ministarstva bogoštovlja i nastave padaju u nadležnost državnog Ministarstva (Staatsministerium), na čelo kojega je uskoro bio pozvan i postavljen Schmerling. Helfest je još tada bio privremeno vodio odjel nastave u državnom ministarstvu. Tada dolazi do smjene. Vođenje preuzima čisti birokrat, kasnije ministar financija Adolf Friedrich von Kriegs koji do tada nije imao nikakve veze s poslovima nastave. Ponovno se dakle oglasila čista administrativna aparatura. Stručnjaci stupaju u pozadinu.

Do Listopadske diplome djelatnost Ministarstva bogoštovlja i nastave protezala se dokle god se prostirala Monarhija. Vlastoručnim je carskim otkusom Ministarstvo bogoštovlja i nastave 20. listopada 1860. godine bilo ukinuto, kao i Ministarstvo pravosuđa. Od tog vremena na upravno-administrativno poprište, kako smo i vidjeli, stupa Staatsministerium. Kraj njega se uza sve to oformljuje i jedno „Rat des öffentlichen Unterrichtes“, koje je imalo vijećati o znanstvenim i didaktičkim zadaćama.

b) Nastava

Neposredno nakon ukidanja Banskog vijeća, Ministarstvo bogoštovlja i nastave preuzelo je inicijativu uređenja i reforme školstva na svim razinama.

O samoj nastavi prvi se put nešto kaže za školsku godinu 1852/1853. U pitanju su bile poteškoće s izvještajima. Inspektorska služba je otpočela radom tek nakon 1856/1857.

Grof i ministar Thun već je ranije najavio svoju sustavnu brigu za školstvo u Hrvatskoj i Slavoniji. U Beč je poslao svećenika Stjepana Ilijaševića kao savjetnika za uređenje pučkih škola.

S Thunovim imenom, da odmah pripomenemo, nije povezana samo velika studijska reforma na području srednjih i viših škola, nego i završetak Konkordata, što su mu suvremenici, a i potomstvo, višestruko zamjerali i za zlo uzeli. Poznata je naime bila Grillparzerova uzrečica kako je bogoštovlje dotuklo nastavu. Danas se jasnijima čine neka pitanja oko pojave neoapsolutizma, kao i svi oni zapletaji do kojih je dovela reforma studija u vrijeme neoapsolutizma. Iskristalizirale su se k tome i ideološke pozadine.

---

²³ E. Mahrhoffer, Isto, str.897-901.

Tek što je u ožujku 1848. godine bio obećan Ustav, obećano je bilo i utemeljivanje Ministarstva nastave. Samo koji dan kasnije car Ferdinand je i službeno odobrio njegovo osnivanje (23.III.). Sve je to dupkom ispunilo i bečke novine. Malo zatim uslijedilo je i imenovanje drugog predsjednika Apelacionog suda za ministra nastave. Franz Friedrich von Sommaruga nije bio samo carev odgojitelj. Vrzerala se njemu glavom i reforma nastave, kojom se i inače dvorska studijska komisija intenzivno bavila čitavo jedno desetljeće prije Revolucije. No, kratkovjeka je bila njegova ministarska djelatnost. Svejedno mu je pošlo za rukom oko sebe okupiti vrsne stručnjake, kao što su bili Wilhelm Exner, Ernst Friedrich von Feuchtersleben, Pavel Josef Šafarik i drugi. Oni su kao osnovu javne nastave u Austriji izradili program koje je doduše u mnogim svojim točkama istom kasnije urodio plodovima. Sommaruga se sam htio povući. Uto mu je bilo ponuđeno da preuzme vođenje Ministarstva pravosuđa, što on međutim odbija, premda je dokument o imenovanju već bio na stolu. Dva mjeseca kasnije ministar unutrašnjih poslova Anton Friedrich von Doblhoff-Dier preuzeo je i resor nastave. Pri ruci mu je bio i podsekretar Veuchtersleben, koji se ipak u administrativnim i organizacijskim poslovima nije pokazao suviše vičnim. U listopadu 1848. godine gubi svoje mjesto, na koje se zasjeo drugi članovi kabineta iz Ministarstva nastave, prije svih grof Stadion. Ovaj se u međuvremenu razbolio, što se opet vrlo nepovoljno odrazilo na poslove Ministarstva. Ako ništa drugo, u povijest školstva poznati „dio Stadionischen Kreisregierungen“. Četiri godine kasnije „die Bachischen Kerisbehörden“ bile su samo kopije Stadionovih iz 1849. godine.

Kao državni podsekretar, dakle kao ministar zastupnik, mladi Josef Alexander Friedrich von Helfest uspostavio je međutim čvrsto odnose, kada je u srpnju 1849. godine grof Leo Thun imenovan ministrom bogoštovlja i nastave.

U nadležstvu Ministarstva nastave nije bilo samo vođenje i odvijanje nastave, briga oko popunjavanja učiteljskih mjesta, pravilan rad u javnim i privatnim odgojnim zavodima. Bilo je tu još silno mnogo drugih važnih pitanja što ih je valjalo regulirati u sporazumu i dogovoru s ostalim ministarstvima: imenovanje članova Komisije za teoretske državne ispite, ispiti za učiteljsku službu na gimnazijama i realkama, potvrđivanje upravitelja na gimnazijama, pitanje dotacija iz javnih zaklada, odobravanje na upotrebu školskih knjiga, dodjele stipendija i zakladnih pripomoći, nabava nastavnih sredstava za zavode koje se uzdržavaju iz javnih zaklada i drugo.²⁴

Uređenje privremenih zemaljskih školskih oblasti proglašeno je ministarskom naredbom od 21. studenog 1851. godine. Ta školska oblast nije ni počela čestito djelovati, jer su Silvestarskim patentom nastupile krupne promjene u redovima uprave. Nova se školska oblast obratila 1851.godine podžupanima, zahtijevajući izvještaje o stanju postojećih škola i planovima za nove. Slabo polaženje pučkih škola obilježje je čitavog apsolutističkog razdoblja. Carski patent od 24.listopada 1849.godine o osnivanju školskih oblasti protegnut je i na hrvatsko-slavonsko područje, kada su nakon 1. siječnja 1851.godine počeli djelovati organi Banske vlade. Ministarstvo bogoštovlja i nastave proglasilo je preko Banske vlade sve naredbe koje su bile neophodne za sustavno podizanje i djelatnost pučkih škola.

Sve pučke škole koje su se podizale ili uzdržavale, posvema ili dijelom, o trošku zemlje ili općine, javne su škole, te ih mogu pohađati „djeca svake od državne priznane vjere“.²⁵ Pučke škole bile su s četiri razreda, u kojima su djeca učila čitati i pisati, vjeronauk, računstvo,

²⁴ Moritz STUBENRAUCH, Handbuch der österreichischen Verwaltung, I. Band, Wien, 1859., str.71-75.

²⁵ B. Šulek, Isto, str.155-156.

zemljopis, osnove prirodosnanstva kao i najvažnijih struka poljodjelstva i gospodarstva uopće. Da bi neko selo moglo imati svoju pučku školu, moralo je ispunjavati sve potrebne uvjete. Državni nadzor nad pučkim školama vršili su posebni pučkoškolski nadzornici (školski savjetnici). Njihove ovlasti lijepo su se mogle pročitati u Naredbi od 28.VIII.1854. godine. Međutim, već i prije toga brižni Thun je htio okupiti „odlične vieštake u školskih stvarih“, kako to već stoji u članku 6. poznate 186. Naredbe: „Za podupiranje zemaljske školske oblasti naznačit će ministarstvo odlične vieštake u školskih stvarih izvan školske oblasti, kojim će se dati naslov školskih savjetnikah“.²⁶

Prve realke u Hrvatskoj i Slavoniji počele su kao dvogodišnje osnovne škole, koje su zatim prerasle u trogodišnje, a samo zagrebačka otvorila je još za apsolutizma, školska godina 1859/1860., prvi razred više realke. Realke su bile namijenjene općemu obrazovanju, te pripravljanju mladeži za posebna, viša učilišta, za razliku od građanskih (trogodišnjih) škola koje su pohađali oni učenici koji nisu kanili preći na viša učilišta, a željeli nastaviti nauk dobiven u pučkoj školi, već prema potrebama obrta i trgovine.

Preparandije su bile „učiteljišta“ u kojima su budući učitelji stjecali znanje i vještinu. Tko je želio pohađati „učiteljište“, valjalo mu je prethodno proći kroz gimnaziju ili realku. Nauk je u „učiteljištu“ bio trogodišnji, s naglaskom na svim onim predmetima koji su se ticali pedagogije, uz obvezan praktičan rad i vježbanje.

Gimnazije su bile niža i viša srednja učilišta. Niže su gimnazije pripravljalje učenika za višu gimnaziju. S više, osmorazredne gimnazije učenici su prelazili na viša učilišta.

Postupan razvoj sveukupnog školstva nametao je potrebu osnivanja nastavnog vijeća koje je, razumljivo, bilo ministrov gremij. Tome je Vijeću bila dužnost da u znanstvenim i didaktičkim pitanjima dade stručno mišljenje, nepodložno nikakvom centralnom položaju. Zbog toga je i moralo biti sastavljeno od znanstvenih uglednika. Djelatnost mu se odvijala iza zatvorenih vrata, zbog čega stručna mišljenja nisu tako lako prodirala u javnost. U izradi Statuta sudjelovao je i poznati slavist Franz Miklošič. Uslijedilo je najzad i carevo odobrenje. Vijeće je isprva imalo pet, a kasnije devet odsjeka. Imenovanje članova Vijeća predlagao je carev predstavnik. Članove Vijeća morale su resiti posebne odlike. Doprinosi na nekom području znanosti ili umjetnosti, didaktičke kvalitete i potanja upućenost u stanje o kulturi. Htjelo se time doskočiti izvjesnoj stagnaciji koje se pomalo javljala. Kažimo na kraju da je institucija nastavnog vijeća imala svoj prauzor u sličnoj instituciji u Francuskoj. U pogledu na predsjednika tog Vijeća najprije se pomišljalo na Franza Miklošiča, koga se držalo čestitim, od tendencija različitih partija potpuno slobodnim posrednikom između slavenske i germanske kulture. Tako je car već bio potpisao imenovanje, ipak ga je još dvije godine zadržao u ladici. Na kraju je ipak predložio drugog kandidata za predsjednika. Odluka je pala na Leopolda von Hasnera, dotadašnjeg predsjednika skupštine. Po svemu se činilo da je sa njim igru zaigrao prividan konstitucionalizam, koji je već za vrijeme Schmerlinga bio tako značajan.

Uz taj organ u nastavi, djelovala je u Zagrebu i Komisija za teoretske državne ispite. Osim u Zagrebu, djelovale su takve komisije u Beču, Grazu, Innsbrucku, Pragu, Bratislavi, Hermannstadtu i drugdje. Ispitne komisije za buduće gimnazijske učitelje uredovale su u Beču, Pragu, Innsbrucku i Padovi. Ispitna komisija za kandidate na učiteljska mjesta po realnim gimnazijama uredovala je samo u Beču.²⁷

²⁶ Zemaljsko-zakonski i vladini list..., str.1010.

²⁷ I. Beuc, Isto, str. 270.

4. Opis obrade, registraturnog sustava i rada kancelarije c.k. Ministarstva bogoštovlja i nastave

Tek se restitucijom ove, a i svake druge arhivske građe ostvaruju uvjeti za moguće sređivanje, obradu i inventarizaciju, odnosno uvid u stanje te građe. To naravno vrijedi kazati i za građu fonda Ministarstva bogoštovlja i nastave. Ne treba posebno isticati da ova historiografska građa pripada onim važnim izvorima bez kojih je nezamisliva ili gotovo nezamisliva znanstvena obrada povijesti Hrvatske i Slavonije u drugoj polovici XIX. i početka XX. stoljeća.

Samo čuvanje arhivske građe kao spomeničkog thesaurusa jednog naroda i njegove povijesti za jednu je arhivsku instituciju opravdan posao tek onda ako ta građa, taj thesaurus nije u takvu stanju da se njime svakog časa svaki istraživački subjekt može korisno i cjelovito služiti. Znači, gore spomenutoj opravdanosti čuvanja arhivske građe prethodi mučan i dugotrajan posao sređivanja „sirove“ arhivske građe, da bi ta ista građa s vremenom zadobila svoju punu obavijesnu i uputstvenu funkciju, da bi najzad od one nikome na korist obavijesne arhivske sirovine postala svima i svagda korisna arhivska „prerađevina“, vrelo, izvoriste podataka i spoznaja, te nepresušno faktografsko crpilište u pisanju jednog naroda povijesti o sebi.

Rad jednog arhivista na osnovnom sređivanju i inventarizaciji nismo nazvali mučnim i dugotrajnim poslom tek onako konvencionalno, kako bismo samo uvećali njegovu težinu. Težina takva rada vidljiva je i manje stručnom oku već na prvi pogled u strukturnu shemu svakog dobro sačinjenog inventara. Vjeran refleks povijesnog razvoja strukture državnih i samoupravnih vlasti, privrede i svih drugih društvenih institucija i organizacija pružit će jedino pravilno i jasno raščlanjena građa po svojim fondovima i zbirkama. Takav će ishod izostati, sredi li se građa na onoj razini ili stupnju s kojih nećemo moći dobiti onu svima i svagda korisnu arhivsku prerađevinu, o kojoj je malo čas bilo riječi. Upoznavanje dotične registrature, odnosno uvid u rad kancelarije, kako je registratura nastala i kako se razvijala, te zatečeno i trenutno stanje u njoj preliminarni su poslovi što prethode kako arhivističkoj tako i znanstvenoj obradi.

Ova, makar naširoko naznačena načela arhivskog sređivanja, i samoga su me vodila u izradi sumarnog inventara fonda Carskog-kraljevskog Ministarstva bogoštovlja i nastave, što se nalazi među fondovima i zbirkama arhivske građe u spremištu Arhiva Hrvatske, na Marulićevom trgu 21 (U 'Fondovi i zbirke u SR Hrvatskoj' nalazi se pod rednim brojem 71). Fond MBN obuhvaća 29 kutija građe.

Svi podaci o primljenom spisu, što ih redovito susrećemo na ustaljenim mjestima ministarstvenog pisarničkog koncepta govore nam o uglavnom vrlo sličnoj proceduri prispjeha jednog spisa u kancelariju. „Prijemni ured“ je prva odredišna „postaja“ svakog spisa na putu u ruke adresatu. Pregled i stanovita verifikacija najbitnijih dijelova spisa (točnost adrese, potpisa i nadnevka) jamče sigurnost točnog i pravovremenog prispjeha spisa.

Svi vidljivi znaci, a to znači u prvom redu protokolni brojevi, stare signature, zatim šifre (registraturne oznake) već postojeće registraturne strukturne sheme bili su mi put ka utvrđivanju prvobitnog reda. Međutim, iako sam gdjekad imao šifre, plan mi u početku svejedno nije bio jasan, bolje kazati poznat. To je bilo zbog toga jer još nisam bio utvrdio

smisao samih šifri. Zbunjivalo me primjerice kad mi se npr. Pod šifrom G javljalo nekoliko sadržajnih natuknica (npr. Mineraloška zbirka, preparirani zoo-primjerci ili kojekakva druga školska nastavna pomagala) dok nisam utvrdio da se šifra odnosi na sva školska učila, odnosno nastavni pribor, kao što je šifra F označivala sve ono što se odnosilo na knjige i knjižnice.

KRALJ. DALM. HERV. SLAV. DVORSKA KANCELARIJA

1850.

MINISTERIUM DES CULTUS IND UNTERRICHTES

No

Gegenstand

Kathol.cultus
Datum der Expedition

Datum

Praes.

Zum Expedit
Mundirt
Collationirt
Bestellt
Zur Registratur

Bo et Di

Fasc. 33. VI. Bisthum Bosnien oder Diacowar

„Struktura“ ministarstvenog pisarničkog obrasca obuhvaća i sadrži sve rubrike, potrebne za ispravnu, pravilnu, pravovremenu, sigurnu i cjelovitu otpremu, odnosno prispijeće dopisa, bilo kome i bilo kamo upućen. Po sredini gornjeg dijela obrasca, sasvim pri vrhu, stoji dotična godina otpreme spisa. Nešto malo niže godine, krupnim i masnim slovima stoji ispisan naziv samog ministarstva: Ministerium des Cultus und Unterrichtetes. Narav i vrsta predmeta spisa određivale su Departamentum i njegov broj, koji su redovito upisivani po sredini, ispod samog naziva ministarstva. Točno na desnoj strani, kad je spis preklopljen, jedne ispod druge redaju se rubrike koje se izravno tiču otpreme spisa, kako je vidljivo iz tabele (priložene). Usporedo sa „Gegenstandom“ (na desnoj strani) stajao je na lijevoj strani preklopljenog spisa „Datum“ i „Praesentatum“ primljenog dopisa zajedno s brojevima njihova zaprimanja. Na postojanje priloga redovito je upućivala dijagonalno položena crta sa ili bez dviju točaka sa svake strane te crte, sasvim nalik današnjoj oznaci za postotak (%). S lijeve je strane najčešće stajala količina priloga. Sasvim u donjem dijelu prednje stranice spisa, ispod redovite vodoravne crte, nalaze se registraturne oznake, prvenstveno s brojem fascikulture i najsazetijim sadržajem primljenog spisa-dopisa. Nešto ulijevo od tog kratkog sadržaja stajala bi slovačana natuknica (najčešće inicijal) bitnog predmeta spisa (npr. „A“ za Agram ili „Z“ za Zengg/Senj), a u formi „nazivnika“ stajala je numerička oznaka s kojima se označavala određena podskupina dotičnog predmeta.

Pri izradi ovog sumarnog inventara valjalo je prethodno uočiti sve elemente inventarnog popisa arhivskih jedinica: oznaku provenijencije, inventarni broj, naziv inventarne jedinice, kronološke i količinske podatke, arhivske signature i registraturne oznake. Osim utvrđivanja točnog kronološkog poretka sređivane građe, valjalo je k tome utvrđivati postojeće brojno stanje (redosljed) paginiranih arhivskih jedinica (od br.15602 do br.19139), pregledno na taj način iskazujući sastav i sadržaj samog fonda, odnosno njegovih dijelova. Idući tim i takvim putom bilo mi je moguće, zanemariivši u iskazivanju pokadšto mnoge (gdje kad ne i nezanimljive) pojedinosti, iskazati sadržaj i značenje čitavog fonda, te izložiti jasnu i preglednu strukturu fonda s obzirom na unutrašnju povezanost koja je vidljivo izražena kontinuiranim slijedom paginiranih komada (od prvog koje je, kako smo kazali, označen brojem 15602 do zadnjeg koji nosi broj 19139).

Uz redovitu sadržajnu oznaku (arapsku numeričku oznaku fascikulture) nalazi se i rimska numerička oznaka koju bismo mogli nazvati regionalnom ili teritorijalnom oznakom. Za krunovinu Hrvatsku i Slavoniju bila je to oznaka VI, kao što je primjerice za Dalmaciju bila numerička oznaka III.

Nakon svih ovih napomena i objašnjenja možemo izložiti sadržajnu strukturu Ministarstva bogoštovlja i nastave:

- 4 Konkordat i odnos biskupa prema tom pitanju
- 5 Papinska odlikovanja
- 10 Popisi mješovitih brakova
- 12 Sajmovi
- 13 Korizmene okružnice
- 15 Križevački (grkokatolički) biskup
- 16 Odgoj djece u mješovitim brakovima
- 18 Bratovštine i pripadna imovina
- 21 Potpore za putovanja
- 22 Glavno nadzorništvo za pučke škole

24 Zaklade i fondovi
26 Zaklade za opremu djevojaka
33 Biskupije i kaptoli
47 Župe
48 Odlikovanja
49 Fond za nemoćne, udovice i siročad
57 Sjemeništa
62 Ostavštine
64 Putni troškovi
66 Pastirska pisma
67 Crkvena sudbenost
75 Prilozi crkvenih ljudi za vjerozaklade
78 Prepoziture
86 Vjerozaklade
88 Uprava nad crkvenim dobrima i crkvama
90 Putni troškovi svećenika
102 Redovnici i redovnice
A3 Reskript Marije Terezije za pravoslavce; sazivanje hrvatske sinode.
A4 Popis onih koji su promijenili vjeru
A5 Dispenze kod sklapanja mješovitih brakova
A6 Popis mješovitih
A7 Cirkulari
A10 Utemeljenje srpske visoke škole u Sr. Karlovcima
A11 Svećenička ređenja nakon navršenih 25 godina starosti
A14 O pravoslavnima, posebno za Hrvatsku
A15 Otpuštanje bogoslova iz vojske
A16 Manastiri u Hrvatskoj
A21 Pritužbe i izopćenja u parohijama
A25 Fond za udovice i siročad
A26 Šematizmi

U okviru fascikulaturne oznake 102 nalazimo i drugu slovčanu oznaku: B. Spisi s tom oznakom odnose se na protestante i Židove.

B5 Dispenze za sklapanje mješovitih brakova
B12 Bogomolje: otvaranje, gradnja, potpore, održavanje, priključivanje nekoj drugoj crkvenoj općini
B19 Naseljavanje nekatolika

Kao i kod bogoštovnih spisa, sadržajna raznovrsnost spisa iz resora nastave također je raščlanjena i signirana slovčanim oznakama, i to: A-B-C-D-E-F-G, koje tvore podgrupe građe označene arapskom numeričkom oznakom. Da bi se odmah imao jasan uvid koji se od spisa o školstvu odnosi na, primjerice, Zemaljsku školsku oblast, a koji na same školske zavode, personalna pitanja ili pak na potpore i zaklade za školstvo, o tome nam upravo govori ta slovčana oznaka. U registraturi odsjeka za nastavu izgledalo je to ovako:

9 Viša učilišta: Pravoslavna akademija

A Učilište, osnivanje, otvaranje, stanje u ustanovi

- B Potpore, pripomoći, fondovi, zaklade
- C Profesori i nastavnici, personalna pitanja, imenovanja, prijemi, premještanja, nagrađivanja, dodaci, disciplinsko postupci, otpuštanja iz službe itd.
- D O samoj nastavi, predmetima, satnici, polaganju ispita, predavanjima, uvođenju novih predmeta, školarini, školskim praznicima
- E Školske i zavodske vlasti, izbori, premještaji
- F Biblioteke, nabava knjiga, darovštine u tu svrhu
- G Ekonomat, nabava potrebnog materijala, opskrba školskim potrepštinama

- 10 Gimnazije u Hrvatskoj i Slavoniji
- 13 Građanske škole i realke u Hrvatskoj i Slavoniji
- 14 Komisija za državne ispite
- 15 Kraljevski plemićki konvikt u Zagrebu
- 18 Pučke škole u Hrvatskoj i Slavoniji
- 19 Vjeronauk u gimnazijama
- 20 Obrazovno-duhovna djelatnost redovnica
- 21 Tečajevi za osposobljavanje pučkoškolskih učitelja
- 22 Pravoslavna učilišta u Hrvatskoj i Slavoniji
- 23 Židovska učilišta u Hrvatskoj i Slavoniji
- 25 Održavanje učilišta školskim zakladama, popravci, reparature
- 26 Stipendije i stipendisti
- 28 Zapisnici sa sjednica gimnazija, Pravoslavne akademije, Banske vlade o pravoslavnoj akademiji, itd.

Spisi s općom sadržajnom strukturom („Generalien“) koji se odnose na župe, signirani su slovnim oznakama A-H, pri čemu valja napomenuti da ne nalazimo spisa sa slovom E, dok spisi s oznakom D slijede za spisima s oznakom H. Gotovo identičnu sadržajnu strukturu srećemo u spisima obaju odsjeka, bogoštovlja i nastave. Usporedimo li samo i letimično paralelne jedinice dviju arhivskih jedinica (npr. župe i škole), uvjerit ćemo se i o identično provedenoj strukturizaciji njihove građe:

A općenito o župama, njihovo osnivanje, uvjeti gradnje crkava, reguliranje patronatskih odnosa, kler i njegov položaj;

B Potpore, prihodi, urbarijalna rasterećenja, predujmovi za prebende;

C Župnici, materijalni položaj i duhovnost, imenovanja, premještaji, dotacije, urbarijalna rasterećenja, reguliranje plaća, podavanja župnika;

D Gradnja crkava (bogomolja)

F Župske knjige, matice, instrukcija o vođenju matica, pristojbe za ispite iz matica;

G Troškovi na crkvenim, župnim i školskim zgradama, održavanje župnih zgrada, popravci;

F Franjevački samostan na Trsatu.

5. Prijenos građe fonda iz Beča u Budimpeštu i prispijeće u Zagreb

Splet političkih prilika bio je takav da Dvorska kancelarija nije više mogla opstati u Beču. Usprkos svim očitim težnjama prevladavajućih federalista i zahtjevima nacionalnih pokreta, Dvor je tražio način kako da spasi centralističku i apsolutističku Monarhovu vlast, u čemu je i uspio tako da je oživio stare upravne forme i dao im „onaj pojmovni sadržaj koji je odgovarao postojećim uvjetima u monarhiji“. Ne samo da je car zadržao centralni parlament za čitavu monarhiju nego i centralnu vladu u Beču, uza sve to što je ukinućem ministarstva unutrašnjih poslova, pravosuđa, bogoštovlja i nastave „dao njihovu nadležnost Kr. ugarskoj dvorskoj kancelariji za područje Mađarske...“.²⁸

Za samo deset dana (11.I.- 21.I.1869.) stigao je iz Pešte dopis („zamolba“) i iz Beča u Peštu otpis o razlozima i načinu dostave spisa „koji se tiču bogoštovlja i nastave, te se odnose na kraljevinu Hèrvatsku i Slavoniu“, kako to već jasno opširnije stoji: „Danas su svi sanduci sa spisi obzobjavše kr. kancelarije dvorske špediteru predani osim onih, u kojih su računarsveni spisi, glede kojih očekam daljnju visoku naredbu. Sutra će slijediti obširno izviestje o brojevih, oznacih i o sadržaju pojedinih sandukah, za koje me je uostalom špediter osigurao da ćedu najkasnije dne 1.ožujka t.g. u Peštu stići. Usled sukromne zamolbe g. ravnatelja pom. uredah Borote kupih i evo ovdje u pokornosti prilazem 1000 kom. nametnicah na oblate kod pečatnje“.²⁹

Hrvatski ministar u Budimpešti zapravo je hrvatski zastupnik u ugarskoj vladi, koji je „iako bez portfelja, sudjelovao na zajednicama ugarskog ministarskog savjeta“.³⁰ Sad tu imamo nešto specifično kod tog funkcionara: Arhiv hrvatskog ministra „ustvari (je) arhiv ministra, a ne ministarstva, pošto takvo nije juridički postojalo“.³¹ Premda sami naziv („Ministar“) institucije upućuje na personalan karakter arhiva, svejedno se uobičajilo govoriti o ustanovi, a ne osobi ministra. Građa iz arhiva Zemaljske vlade zajedno s građom fonda Hrvatskog ministra, s prezidijalnim i općim spisima „predstavlja, prema tome, temeljnu građu za period hrvatske prošlosti od Nagodbe do sloma Austro-Ugarske“.³²

Spise i novine valjalo je neodložno i žurno prenijeti iz Beča u Budimpeštu. U pitanju je naime bile „jedno 10 do 12 znatnih i težkih sandukah“, a i nekoliko onih koji su ostali u prostorijama Dvorske kancelarije u Beču. Zagrebačko je Predsjedništvo zamoljeno da „telegrafičkim putem ovamo dojavu, da li želi, da se upitni računarski spisi i žurnali otpreme na tamošnje zemaljsko državno računovodstvo, što bi možda najshodnije bilo, buduć se dosadašnji računarski savjetnik bivše dvorske kancelarije Fridrik Kuglmajer, komu su uputni spisi i žurnali najbolje poznati, jur tamo nalazi“.³³

U popratnom dopisu je stajalo da će uslijediti „obširno izviestje“ o numeričkim oznakama i sadržaju spisa pojedinih sanduka za koje špediter gotovo jamči da će u Peštu stići do 1.III. t.g. Dvorska kancelarija otprema registraturne spise iz Beča u Peštu. Na poslu otpreme izravno radi Ravnateljstvo pomoćnih ureda Kr. Dvorske kancelarija. U samoj otpremi posebice su se

²⁸ Isto.

²⁹ Dokumentacija kod restitucije spisa Kr.dalm.hèrv.slav.dvor.kancelarije, Korj.br. 96/1, 1869. (U Beču, 25.II.1869.)

³⁰ Ferdo Hauptmann, „Jugoslavensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati“, Glasnik arhiva i društva arhivista Bosne i Hercegovine, Sarajevo, I/1961., str. 85.

³¹ Isto, str. 86.

³² Isto.

³³ Isto kao i Bilj. 29 (Pešta, 26.II.1869.)

istakli oficijali Stanko Bogut i Milan Lastović. Za njih i još neke (Burišu, Blahu i Googera) predložena je i novčana nagrada zbog izuzetog zalaganja na poslu oko otpreme. Na sjednicama se o svemu tome iscrpno i redovito izvješćuje „slavno predsjedništvo kr.hèrv.slav.vieća“ u Zagrebu.

C. kr. Ministarstvo bogoštovlja i nastave priopćuje 21. siječnja 1869. godine da su spisi koji se tiču bogoštovlja i nastave, a koji se odnose na kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, odstupljeni kr. ugarskom ministarstvu.

Sva dakle postojeća i raspoloživa dokumentacija C. kr. Ministarstva bogoštovlja i nastave, tj. svi poslovni spisi Ministarstva, što se odnose na Hrvatsku i Slavoniju, izlučuju se iz pismohrane i kr. ugarsko ministarstvo ih 8. veljače 1869. godine dostavlja novoformiranoj državno-upravnoj instanciji: Dvorskoj kancelariji, pod zapisničkim brojem 292/1869. Prije nego li je bilo moguće pregledati dostavljenu dokumentaciju, predmet je „predbiežno“ odložen „ad acta“. Spisi su prispjeli u „sanduke strpani, sanduci pak zabijeni i stranom jur špediteru predani osim onih, u koji su računstvenih spisi, glede kojih očekam daljnju visoku naredbu“ (br. 477/5 1869.).

Stvaranjem države SHS prestaje i djelovanje Ministrove institucije. O poteškoćama i neizvjesnosti kod preuzimanja i dopreme građe govori Ferdo Hauptmann: „1919. godine je Narodno vijeće u Zagrebu bilo poslalo u Budimpeštu jednog stručnjaka da pokuša preuzeti ovaj arhiv, ali to tada nije uspjelo. Kasnije je jedan dio ovog arhiva dopremljen u Državni arhiv u Zagrebu, ali se ispostavilo da je to pretežno škartirana građa, osim toga još i bez ikakvih pomoćnih knjiga“.³⁴

6. Z A K L J U Č A K

Restituiranje građe fonda Ministarstva bogoštovlja i nastave tek je jedna u nizu, ranije i kasnije, izvojevanih bitaka u gotovo stoljetnoj borbi za vraćanje gusto koncentrirane „jugoslavenske arhivske građe u mađarskim ustanovama s područja koja su u prošlosti potpadala pod ugarsku krunu...“.³⁵

Arhivističko sređivanje do konačne obrađenosti i sređenosti ide za dobivanjem autentične dokumentacije. Držim da je takav rezultat u ovom poslu ostvaren, ukoliko je analiza povijesnih odnosa usklađena i povezana s osnovnim postavkama arhivske teorije i prakse. Zbog toga i jest potreban naprijed izloženi uvid u te povijesne odnose, odnosno uvodni dio u sačinjeni inventar kao zajednički i povezujući element svih inventara, koliko god se oni razlikovali po svojoj unutrašnjoj strukturi, koju dakako uvjetuje vrsta građe i njezin sadržaj.

---

³⁴ F. Hauptmann, isto, str. 86.

³⁵ Isto, str. 30.

C. K. MINISTARSTVO BOGOŠTOVLJA I NASTAVE

1848 - 1861

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	BOGOŠTOVLJE		
1 (147)	VI 33 Biskupije i Kaptoli		
	Općenito	1853-1860	15602-15623
	Zagrebačka (nad) biskupija (m.o. podizanje na nadb.)	1849-1858	15624-15635
	Kaptol	1852-1860	15636-15738
2 (148)	Bosanska ili Đakovačka biskupija (m.o. Kukovićeve primopredaja, Strossmayerova instalacija i odlikovanja)	1849-1859	15739-15787
	Kaptol	1849-1859	15788-15864
3 (149)	Križevački grkokatolički konzistorij (m.o. imenovanja, dotacije za kanonike i urb.rasterećenja, posjedi)	1851-1859	15865-15915
	Križevačka biskupija (m.o. instalacije /bula/, rad i smrt biskupa G. Smičiklasa)	1851-1861	15916-15962
4 (150)	Senjsko-Modruška biskupija (m.o. zadužbine, potpore, doprinosi, vjerzaklade)	1850-1861	15963-16000
	Kaptol	1850-1861	16001-16101
5 (151)	VI 47 Župe		
	A) Općenito (m.o. prihodi, vojni kler, zemljarina, rasteretbe, matične knjige, porezna pitanja, prihodi, potpore, žup.plaće)	1851-1860	16102-16275
6 (152)	B) Župske nadarbine, potpore, pitanja patronata;	1854-1860	16276-16285
	C) Župnici, prinadležnosti, ovlasti, različita konkuriranja između župnika i kanonika, pitanja uzdržavanja, podavanja;	1851-1860	16286-16331
	D)		
	F) Župske knjige, matice, instrukcije o vođenju	1851	16332-16335

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	matica, pristojbe za usluge kod ispisa iz matica;		
	G) Popravci župskih stanova i crkava, školarine, potpore, održavanje;	1851-1860	16336-16349
	H) Sahrane u franjevačkoj crkvi na	1856	16350-16351
	D 1-4) Gradnja židovskih bogomolja	1857-1860	16352-16359
7 (153)	Posebno:		
	Zagreb (Agram)	1850-1858	16360-16376
	Banlok (Banlak)	1850	16377
	Bendovetz	1857	16378
	Brod Moravice	1857	16379
	Brod (naddjakonat)	1854-1861	16380-16388
	Bosiljevo	1853-1857	16389-16395
	Bakar (Buccari)	1851-1858	16396-16399
	Berak	1853	16400-16401
	Brckovljani (Berkovljan)	1859	16402
	Bekšin (Bexin)	1853	16403
	Brezovica (Brzezovica)	1857-1858	16404-16405
	Bisag	1860	16406
	Bribir	1858-1859	16407-16410
	Bosiljevac	1857	16411
	Buk (Buuk)	1854-1860	16412-16420
	Bukevje	1854-1860	16421-16428
	Čabar (Chubar)	1852-1856	16429-16432
	Čazma (Chasma)	1850	16433
	Čakovec (Chakathurn)	1856-1857	16434-16438
	Černik	1858	16439
	Crni lug (Černilug)	1857-1860	16440-16444
	Cvetlin	1859	16445-16446
	Crikvenica (Cirkvenica)	1856-1860	16447-16453
	Kostrena (Costrena)	1854	16454
	Čabar (Csubar)	1854-1859	16455-16458
	Draga	1854-1859	16459-16471
	Dragonoš (Draganos)	1858-1859	16472-16474
	Dekanovec	1852-1855	16475-16480
	Delnice	1858	16481
	Desinec	1861	16482
	Drvenik (Drevenik)	1858	16483
	Djakovo (Diakowar)	1851	16484-16485
	Divjaka	1858-1860	16486-16488
	Drivenik	1855-1857	16489-16491
	Dol	1858	16492
	Dubicza (Dubica)	1850	16493
	Donja Dubrava	1859	16494-16495

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	Dubrovčak (Dubravčak)	1855-1857	16496
	Dubranec	1857	16497
8 (154)	Osijek (Essegg)	1849-1860	16498-16516
	Rijeka (Fiume)	1858-1860	16517-16521
	Fužine (Fuccine)	1857-1859	16522-16524
	Grdjevac (Veliki)	1857	16525-16526
	Gerovo	1854-1858	16527-16529
	Djelekovec (Gjelekovec)	1853-1856	16530-16532
	Glina	1858	16533-16534
	Grižane (Grisane)	1853-1861	16535-16551
	Goričan (Gorican)	1858	16552-16553
	Grobnik	1860-1862	16554-16560
	Hrašćina (Hrascina)	1860-1861	16561-16562
	Sveti Križ (Heiligen-Kreutz)	1853	16563-16567
	Sveta Jelena (St. Hellene)	1858	16568
	Hrtkovec (Hertkoweze)	1851	16569
	Hreljin	1854-1858	16570-16573
	Hrib	1854-1858	16574-16577
	Slunj (Slun)	1857	16578
	Jakšić	1858-1859	16579-16584
	Jaska	1856-1857	16585-16587
	Jelenska	1858-1860	16588-16593
	Jesenje	1851-1860	16594-16606
	Ježevo	1859	16607
	Komarnica (Komarcz)	1850	16608
	Kamenica	1957	16609-16610
	Karlovac (Karlstadt)	1854-1855	16611-16612
	Krajska Ves (Kraiskaves)	1858-1859	16613-16618
	Kraljevec	1856	16619-16620
	Krapje	1859	16621-16622
	Krapina	1857-1858	16623-16625
	Kravarско	1859-1860	16626-16627
	Kratečko	1858-1859	16628-16636
	Kalnik (Kemlek)	1855	16637
	Križ (Kreutz)	1851-1858	16638-16641
	Križišće	1852	16642
	Kompolje	1852-1858	16643-16644
	Konoba	1854-1858	16645-16646
	Koprivnica (Koprainitz, Kopronka)	1852	16647
	Konstal	1851-1861	16648-16656
	Kostrena	1857-1859	16657-16660
	Sv. Leonardo u Kotarima	1858	16661
	Kukuljanovo	1851-1857	16662-16665
	Kupčina	1859	16666
	Kupinec	1860	16667-16668

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	Kuterevo (Kuterovo)	1854	16669
	Kutjevo	1859	16670
	Kuzminec (Kutzminetz)	1857	16671
	Kuželj	1857-1858	16672-16673
9 (155)	Lasinje	1860-1861	16674-16676
	Lešće	1852-1858	16677-16681
	Letinac (Lettinac)	1859	16682
	Lič	1855-1858	16683-16684
	Lipa (Lippa)	1857-1859	16685-16688
	Lipice (Lipica)	1860-1861	16689-16690
	Ljubeščica	1856-1858	16691-16693
	Lokve	1851-1858	16694-16698
	Lopatinec	1858	16699
	Lovrečina	1853-1857	16700-16704
	Luka	1861	16705
	Lukovdol	1858-1860	16706-16707
	Lukovo	1858-1859	16708
	Maja	1854	16709
	Marija na Muri (St. Maria auf der Murinsel)	1858-1860	16710-16713
	Martina pod Okićem (St. Martina unterm Okić)	1856-1857	16714-16715
	Maruševec	1857-1858	16716-16718
	Mrkopalj (Merkopalj)	1858	16719
	Moravče	1857-1858	16720-16722
	Brod Moravice	1858	16723-16724
	Narta (Narth)	1857	16725
	Novi	1853-1855	16726-16731
	Novigrad	1857	16732
	Orehovica	1851-1858	16733-16739
	Orahovica (Orovicz)	1853	16740
	Praputnjak (Praputnik)	1856-1860	16741-16748
	Peščenica	1857	16749-16750
	Plemenitaš	1857-1860	16751-16759
	Plešče	1854-1856	16760-16761
	Plešivica (Pleševica)	1860-1861	16762
	Plešivičan	1857	16763
	Pregrada	1857	16764
	Prekrižje	1854	16765-16766
	Preloščica	1858	16767
	Preseka	1857	16768
	Prezid	1856-1858	16769-16771
	Pitomača	1858	16772
	Pribić	1856	16773
	Podgorač	1859-1860	16774-16779
	Podstena	1857-1860	16780-16786
	Podvinje	1849	16787-16788
	Pokupsko	1857	16789

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	Poljana	1860	16790
	Pušča	1859-1860	16791-16794
	Radikovci (Radikovce)	1854-1855	16795-16808
	Ravna Gora (Ravnagora)	1851-1858	16809-16813
	Razloge	1858	16814
	Kraljevica (Porto Re)	1850-1860	16815-16823
	Rečica	1857-1858	16824-16826
	Reka	1857	16827
10 (156)	Selce (Selcze)	1854-1858	16828-16835
	Sella (Sela)	1859-1860	16836-16838
	Noršić Selo (Noršičevo selo)	1857-1859	16839-16843
	Zemun (Semlin)	1856	16844-16846
	Sesvete	1859	16847
	Stenjevec	1856	16848
	Svetice (Svetica)	1853-1857	16849-16859
	Siljevica	1858	16860
	Zemaljski arhidjkonat Gornjeg Srijema (Tovarnik)	1852-1854	16861-16864
	Sisak (Sissek)	1858	16865
	Svetačje (Szinze i Gušće)	1850	16866
	Tabor	1857	16867
	Trsat (Tersat)	1856-1858	16868-16870
	Tršće (Trstje)	1854-1860	16871-16873
	Testje	1850	16874
	Tribalj	1855-1858	16875-16879
	Turki	1856-1858	16880-16883
	Turopolje	1855	16884
	Vratišinec (Vratisinec)	1858	16885-16886
	Vaška	1850	16887
	Veleševac	1859	16888-16890
	Vrbovec (Verbovec)	1857-1859	16891-16893
	Vrbovsko (Verbovsko)	1852-1858	16894-16896
	Vetovo	1855-1857	16897-16904
	Viljevo	1853-1854	16905-16906
	Vinagora	1853-1858	16907-16912
	Visoko	1851-1855	16913-16915
	Vivodina	1850-1857	16916-16921
	Voloder	1860	16922-16926
	Župe Varaždinske Vojne krajine	1851	16927
	Vrbovec (Werbovecz)	1854	16928
	Zabok	1859-1860	16929-16931
	Začretje	1857	16932
	Zagon	1853-1858	16933-16938
	Završje (Zaveršje)	1857	16939-16940
	Zelina Donja (Unter Zelina)	1857	16941-16942

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	Zlobin	1858	16943
11 (157)	57 SJEMINIŠTA:		
	Križevačko	1855-1857	16944-16949
	Senjsko	1854-1859	16950-16966
	Grkokatoličko sjemenište u Zagrebu	1854-1858	16967-16982
	Zagrebačko	1853-1858	16983-16997
	Djakovačko	1851-1859	16998-17015
	86 VJEROZAKLADE (m. ost. o pripadnim dobrima, kuće, povlastice, rasteretbe, pozajmice i kamate, davanja u zakup, grof Drašković)	1851-1861	17016-17056
12 (158)	49 FOND za nemoćne, udovice i siročad (uz ostalo o doprinosima, potporama, mirovinama, nemoćni svećenici, uzdržavanje, invalidnine)	1852-1859	17057-17130
	48 ODLIKOVANJA (izm. ost. opatska čast, Zlatni križ, odlikovanja za domoljublje)	1850-1859	17131-17146
	26 ZAKLADE za opremu djevojaka iz pogranične regimente	1854-1860	17147-17151
	24 ZAKLADE I FONDOVI (m.o. misne zaklade, računi od zaklada, Haulikova zaklada)	1850-1857	17152-17167
	22 FOND za bolesne (m.o. namirivanje potreba iz školskog fonda)	1851-1858	17168-17173
	21 POTPORE ZA PUTOVANJA	1858	17174
	18 BRATOVŠTINE i pripadna dobra	1856-1859	17175-17181
	16 ODGOJ djece u mješovitim brakovima	1853-1860	17182-17188
	15 PRISEGA grkokatoličkog križevačkog biskupa Smičiklasa	1857	17189
	13 KORIZMENE OKRUŽNICE	1857-1859	17190-17192
	12 SAJMOVI (m.ost. prodaja devocionalija, subotnji plesovi, slavljenje nedjelja i blagdana)	1851-1860	17193-17198
	10 POPISI MJEŠOVITIH BRAKOVA	1852-1860	17199-17215
	5 PAPINSKA ODLIKOVANJA	1858-1859	17216-17220
	4 IZOSTANAK senjskog biskupa sa zborovanja	1856	17221

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	biskupa u Beču protiv primjene Konkordata		
13 (159)	90 PUTNI TROŠKOVI SVEĆENIKA	1852-1860	17222-17226
	88 UPRAVA nad crkvenim dobrima, zadužbinama i prebendama, napuci o tome, računi.	1854-1860	17227-17247
	80 ZEMLJORASTERETNE OBVEZE	1851-1860	17248-17250
	79 MITNIČKE NAPLATE za duhovne osobe	1854	17251
	78 NASLOVNE PREPOZITURE I PREPOZITURE	1854-1855	17252-17253
	75 PRILOZI crkvenih velikodostojnika za vjerozaklade.	1856	17254-17255
	67 CRKVENA SUDBENOST	1850-1857	17256-17270
	66 PASTIRSKA PISMA	1856-1860	17271-17289
	64 ODOBRAVANJE putnih troškova u Križevačkoj biskupiji	1857	17290
	62 OSTAVŠTINE	1852-1854	17291-17301
14 (160)	102 REDOVNICI I REDOVNICE		
	O franjevcima općenito	1851-1855	17302-17306
	Franjevački samostani:		
	- Zagreb	1858-1860	17307-17310
	- Jaska	1860	17311
	- Krapina	1857-1861	17312-17318
	- Kostajnica	1856-1860	17319-17325
	- Požega	1860	17326
	- Samobor	1857	17327-17328
	- Zemun	1851-1860	17329-17333
	- Virovitica	1855	17335
	Isusovački kolegiji:		
	- Požega	1856-1858	17336-17337
	- Zagreb	1860	17338
	Kapucini. Općenito.	1851	17339-17340
	- na Rijeci	1852-1856	17341-17343
	- u Varaždinu	1859	17344-17345

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	Milosrdnice:		
	- Zagreb	1852-1856	17346-17354
	-Djakovo	1857	17355-17360
	- Zagreb	1857	17361
	Benediktinke:		
	- na Rijeci	1853-1854	17362-17374
	Uršulinke:		
	- Varaždin	1855-1861	17375-17391
	Naslovne opatije i prepoziture:		
	- Presvetog Trojstva u Petrovaradinu	1854	17392
	- Sv.Jurja vojnika u Liscu	1857	17393-17396
	- Opatija Beruciv i Kolban	1859	17397
	- Nasl.opatija Blažene Djevice Marije Ilde	1858	17398
	- Nasl.opatija Sv.Andrije u Bistrici	1858	17399
	- Nasl.opatija Sv.Dujma nad Senjom	1854	17400-17401
	- Nasl.opatija Sv.Dimitrija Srijemskog	1852	17402-17404
	- Nasl.opatija Sv.Nikole u Gackoj	1852	17405
	- Nasl.opatija Sv.Dimitrija Srijemskog	1851	17406-17408
	Zborni kaptol:		
	- Čazma	1852-1860	17409-17457
	- Rijeka	1849-1860	17458-17481
	Milosrdna braća:		
	- Djakovo	1855	17482
	- Zagreb	1857	17483
15 (161)	16 Pravoslavni, protestanti i židovi		
	A3 Reskript Marije Terezije za sazivanje hrvatske sinode	1854-1860	17484-17485
	A4 Popisi onih koji su promijenili vjeru	1851	17486
	B5 Dispense za sklapanje brakova	1856-1857	17487-17488
	A6 Popis mješovitih brakova	1852-1860	17489-17490
	A7 Cirkulari za Hrvatsku	1858	17491
	A10 Utemeljenje srpske visoke škole u Srijemskim Karlovcima	1854-1860	17492-17498
	A11 Ređenje nakon navršениh 25 godina života	1853-1860	17499-17526

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	B12 Bogomolje	1851-1860	17527-17534
	A14 Opći spisi	1854-1860	17541-17547
	A15 Otpust jednog karlovačkog bogoslova iz vojske	1858	17548
	A16 Manastiri u Hrvatskoj	1851	17549-17550
	B19 Pravo naseljavanja nekatolika (na području Hrvatske, Slavonije i Vojne krajine)	1853-1859	17551-17589
	B20 Otpuštanja iz učiteljske službe	1859-1860	17590
	A21 Pritužbe i izopćenja	1851-1859	17591-17603
	A25 Fond za udovice i siročad Karlovačke parohije	1853	17604
	A26 Pakrački šematizmi za razne godine	1851-1856	17605-17609
	NASTAVA		
16 (162)	Spisi o školstvu (m.o. razni fondovi, dotacije i zaklade što se odnose na školstvo, o Zemaljskoj školskoj oblasti, pripadnim dobrima, te o školskim zavodima i njihovoj diobi)	1851-1860	17610-17743
17 (163)	9 VIŠE ŠKOLE (Učilišta):	1850-1860	17744-17819
	Pravoslavna akademija		
	A Osnutak ustanove, preuređenje prostora;		
	B Potpore i pripomoći;		
	C Profesori, personalna pitanja, imenovanja, plaće, dodaci;		
	D Ispiti, polaganja, komisije;		
	E Školske vlasti, upravitelji;		
	F Knjižnica, nabava knjiga;		
18 (164)	Pravoslavna akademija u Zagrebu	1850-1859	17820-17851

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	Primaljska škola u Zagrebu	1853-1859	17852-17866
19 (165)	10 GIMNAZIJE U HRVATSKOJ. Općenito.	1852	17867-17868
	A Izvještaji s gimnazija, nadzor, pitanja nastavnog jezika	1850-1861	17869-17921
	C Uputstva gimnazijskim nadzornicima o vođenju zapisnika		
	D Školarine i njihove namjene		
20 (166)	Zagrebačka gimnazija	1850-1860	17922-18050
	A Stanje na gimnaziji;		
	B Potpore i pripomoći, te izvještaji što sve treba nabaviti i što je nabavljeno;		
	C Profesori, uzdržavanje, plaće, povišice, dotacije, suplenti;		
21 (167)	Osječka gimnazija	1851-1860	18051-18098
	A Podizanje gimnazije na viši stupanj, uređenje;		
	B Potpore i pripomoći (m.o. Strossmayerova)		
	C Nastavnici i profesori, plaće, imenovanja, povišice, suplenti;		
	D Održavanje nastave, razredi, otvaranje novih;		
	F Gimnazijska knjižnica, poklonjene knjige;		
	G Razne nabave i popravci		
	Riječka gimnazija	1850-1860	18099-18171
	A Podizanje na viši stupanj;		
	B Pomoć gradske općine;		
	C Profesori, uzdržavanje, nagrađivanjem suplenti;		
	E Imenovanje privremenog direktora;		

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	F Opremanje gimnazijske knjižnice;		
	G Nabava raznih potrepština		
22 (168)	Karlovačka gimnazija	1852-1859	18172-18180
	A Prijedlog o otvaranju;		
	B Dotacije;		
	C Učitelji, premještanja;		
	D Nastavni jezik;		
	E Podvorništvo		
	Požeška gimnazija (m.o. kapistranci na gimnaziji)	1851-1860	18181-18188
	Varaždinska gimnazija (m.o. profesori franjevci, razmatranje mogućnosti podizanja na viši stupanj)	1851-1860	18189-18231
	13 GRAĐANSKE ŠKOLE I REALKE U HRVATSKOJ (m.o. o pojavi privatnih škola trgovačkih na Rijeci i u Zagrebu, te Osijeku)	1852-1860	18232-18237
	13 B1 Trgovačke škole	1851-1859	18238-18249
	14 KOMISIJA za državne ispite u Zagrebu (m.o. opseg ispita zrelosti, specijalne komisije, izvještaji o polaganju)	1850-1860	18250-18291
23 (169)	15 KRALJEVSKI PLEMIĆKI KONVIKT U ZAGREBU	1850-1860	18292-18399
	A Odluka o osnivanju, stanje u Konviktu, tko sve u nj može doći;		
	B Potpore, kanonici dobrotvori;		
	C Zavodski učitelji i poteškoće u svezi s time, prefekti studija;		
	D Zavodsko osoblje		
	F Zavodska knjižnica		

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	G Razne nabave i popravci		
24 (170)	Kraljevski plemićki konvikt u Zagrebu (m.o. o zakladama i zakladateljima, ispražnjavanjima i popunjavanjima pitomačkih mjesta, specijalne namjene pojedinim zaklada, i posebne želje zakladatelja)	1856-1859	18400-18454
25 (171)	NIŽE I VIŠE REALKE:		
	- na Rijeci	1855-1859	18505-18515
	- u Varaždinu	1854-1858	18516-18526
	- u Zagrebu	1854-1860	18527-18590
26 (172)	18 PUČKE ŠKOLE U HRVATSKOJ. Općenito.	1850-1860	18591-18618
	A Stanje na katoličkim pučkim školama		18619-18644
	B Pripomoći i potpore		
	C Nastavno osoblje, učiteljske skupštine		
	D Izvještaji o nastavi		
	E Upravitelji, izbor		18645-18681
27 (173)	Građanske škole. Općenito. (m.o. razni izvještaji o stanju na zagrebačkoj i krapinskoj preparandiji, o školskim praznicima, nabavi orgulja za zagrebačku preparandiju);	1850-1860	18682-18730
	Građanske škole. Posebno:		
	- u Zagrebu	1852-1860	18731-18756
	- u Bakru	1858	18757
	- u Djakovu	1857-1862	18758-18769
	- u Rijeci	1854-1859	18770-18775
	- u Varaždinu	1850-1856	18776-18777
	- u Požegi	1855	18778
	C Neka personalna učiteljska pitanja: udaljavanja iz službe, imenovanja, premještanja u dvadesetak mjesta.	1851-1860	18779-18855
28 (174)	19 VJERONAUČNA NASTAVA NA GIMNAZIJAMA	1853-1860	18856-18866

<i>Kutija</i>	<i>Oznaka i sadržaj</i>	<i>Godina</i>	<i>Broj spisa</i>
	20 UČITELJSKI I ODGAJATELJSKI RAD:	1851-1860	18867-18897
	- Benediktinke na Rijeci		
	- Milosrdnice u Zagrebu		
	- Uršulinke u Varaždinu		
	21 PRAVOSLAVNA UČILIŠTA	1850-1860	18898-18917
	22 PROTESTANTSKA UČILIŠTA	1857-1861	18918-18924
	23 ŽIDOVSKA UČILIŠTA	1857-1858	18925
	24 FOND za održavanje školskih zgrada u Hrvatskoj (m.o. računi, popravci i pristizanje sredstava od zaklada za škole);	1852-1860	18926-19000
29 (175)	26 STIPENDIJE I STIPENDISTI. Općenito. (m.o. uvjeti za stjecanje, propisi i visina iznosa)	1850-1861	19001-19020
	28 Razni ZAPISNICI sa sjednica gimnazijskih, Pravoslavne akademije, Banske vlade o Pravoslavnoj akademiji (m.o. o stipendijama i stipendistima, posebice medicinskim)	1850-1860	19021-19139

PRIRUČNA LITERATURA

U izradi ove radnje, osim s podacima iz samog fonda Ministarstva bogoštovlja i nastave, upotrijebio sam i konzultirao slijedeću literaturu:

1. BEUC, Ivan, Povijest institucija državne vlasti u Hrvatskoj 1527-1945, PF, Zagreb, 1985.
2. GROSS, Mirjana, Počeci moderne Hrvatske, Globus, Zagreb, 1985.
3. HAUPTMANN, Ferdo, „Jugoslavensko-mađarski arhivski pregovori i njihovi rezultati“, u GLASNIK arhiva i Društva arhivskih radnika BIH, I/1961., Sarajevo
4. HELLBLING, Ernst C., Oesterreichische Verfassungs – und Verwaltungsgeschichte, Springer – Verlag, Wien, 1956.
5. MAHRHOFER, Ernst, Handbuch für den politischen Verwaltungsdienst, Erster Band, Wien, 1895.
6. Osterreichisches Staatswörterbuch (Handbuch des gesamten österreichischen öffentlichen Rechtes, III. Band, Wien, Alfred Hölder – Verlag, 1907 (dr.Ernst Mischler i dr.Josef Ulbrich).
7. SMREKAR, Milan, Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji, nakl. Ignjata Granitza, Zagreb, 1899.
8. STUBENRAUCH, Moritz, Handbuch der österreichischen Verwaltung, I.Band, Verlag von Friedrich Manz, Wien, 1859.
9. ŠIŠIĆ, Ferdo, Pregled povijesti hrvatskog naroda, MH, Zagreb, 1975.
10. ŠULEK, Bogoslav, Hrvatski ustav ili konstitucija 1882., Zagreb, 1883.
11. VIDMAR, I. Josip, „Registratura Odjela za unutrašnje poslove Zemaljske vlade 1869-1918.“, u Arhivski vjesnik, I/1958., Zagreb, 411-445.
12. WALTER, Friedrich, Verwaltungs– und Verfassungsgeschichte, Verlag Hermann Böhlhaus, Nachf., Wien – Köln – Graz, 1972.
13. Zemaljsko-zakonski i vladni list za krunovinu Hèrvatsku i Slavoniu, Zagreb, 1850.